

КЫРГЫЗ ТИЛИН КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫ МЕНЕН ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОКУТУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ

Педагогические условия интегрированного обучения кыргызского языка с кыргызской литературой

Pedagogical conditions of integrated teaching of the kyrgyz language with kyrgyz literature

Аннотация: Макалада кыргыз тилин кыргыз адабияты менен интеграциялап окутуунун педагогикалык шарттары, мааниси жана аны сабак процессинде уюштуруунун өзгөчөлүктөрү жөнүндө баяндалат. Интеграциялап окутуунун предмет аралык байланышка жакындыгы, айырмачылыктары жана артыкчылыктуу жактары ачылып берилди. Ошондой эле кайсы окуу предметтери менен интеграциялана тургандыгы көрсөтүлдү.

Аннотация: В статье речь идет о педагогических условиях, значении и особенностях организации в учебном процессе интегрированного обучения кыргызского языка с кыргызской литературой. Раскрыты близости, различия и преимущества интегрированного обучения от межпредметных связей. Также указаны с какими учебными предметами интегрируются.

Abstract: The article deals with the pedagogical conditions, the significance and features of the organization in the educational process of integrated teaching of the Kyrgyz language with Kyrgyz literature. The proximity, differences and advantages of integrated learning from inter-subject relationships are revealed. Also indicated with which academic subjects integrates.

Урунттуу сөздөр: кыргыз тили сабагы, окуу предмети, интеграция, интеграциялап окутуу, предмет аралык байланыш, грамматика, сабаттуулук.

Ключевые слова: урок кыргызского языка, учебный предмет, интеграция, интегрированное обучение, межпредметные связи, грамматика, грамотность.

Key words: Kyrgyz language lesson, academic subject, integration, integrated learning, inter-subject communication, grammar, literacy.

Кыргыз тили сабагынын мазмунун толугу менен тил илиминин материалдары түзүп, эне тилде окутууда табыгыйлуулук, теория менен практиканын байланышы сыяктуу жалпы дидактикалык, коммуникативдик, стратегиялык өңдүү жеке предметтик принциптер сакталбай, окутуу, тарбиялоо жана өнүктүрүү максаттары толугу менен грамматикалык материалдарды үйрөтүү менен «чечилип», окуучунун эне тил боюнча алган билими сабак учурунда гана керек болуп, сабактан кийин ошол класс ичинде да эч кереги жок маалыматтарды окутуп келе жатканыбыз жашыруун эмес. Сабактарды, анын ичинде, кыргыз тилин интеграциялоо аркылуу окутуу жогоруда көрсөтүлгөн, жедеп адатка айланган, көнүмүштөрдөн кутулуунун зарылдыгы менен түшүндүрүлөт. Демек, эгерде кыргыз тили сабагын интеграциялоо аркылуу окутуп – үйрөтүүнү кааласак, ошого умтулсак, анда эне тилин окутууга карата кабыл алынган мамлекеттик стандарттын негизинде сабакты дидактикалык талаптарды, принциптерди ж.б. бекем кармау менен сабак процессин уюштуруп, жүргүзүүгө тийишпиз. Мында тилдин коомдук – социалдык жана ар бир адамдын жеке турмуш – тиричилиги, ишмердигиндеги орду, ролу жана мааниси биринчи орунга чыгып, теория менен практиканын байланышы бекем сакталып, «практикадан – теорияга, теориядан – практикага» деген принцип жетекчиликке алынышы зарыл. Эгерде биз, мугалимдер, окуучуларга эне тилин окуп – үйрөнүү бул өзүн – өзү таануу жана дүйнө таануу экендигин түшүндүрүп, ынандырып, аны окууга кызыктыра алсак, анда бул ийгилик эне тил сабагынын интеграциялык туу чокусу катары бааланмак. Кыргыз тилин интеграциялоо менен окутуу деген – бул эне тилде жандуу сүйлөшүү, ой жүгүртүү, таанып

– билүү аркылуу жеке көз карашын, пикирин, чечим – тыянагын чыгара алууга окутуу дегендик. Сабак процессинде бул сыяктуу максат – милдеттерди ишке ашыруунун өзү интеграцияланган билим берүү болуп саналат. Аталган тилектер толук ишке ашырылып,

окуучулар алган билимдери боюнча дагы кошумча билүүгө, башка билимдер менен синтездөөгө муктаж боло баштаса же андай иштерге толук даяр болушса, кыргыз тилин башка предметтер (адабият, тарых, музыка, сүрөт ж.б.) менен интеграциялап окутуу талапка ылайыктуудай. Ошондуктан биз кыргыз тилин эне тил катары окутуунун ички предметтик дидактикалык маселелерин толук чечпей туруп, аны практикада колдонбой туруп, башка предметтер менен интеграцияланган сабактарды уюштуруунун зарылдыгы жок деп эсептейбиз.

Интеграцияланган сабактардын маанилүү натыйжасы катары окуучулардын окуп жаткан ар түрдүү предметтерди өздөштүрүүдөн алган баалуулуктардын биримдигин жана жалпы эле билим берүү, түпкүлүгүндө, бир максатты көздөй тургандыгын аңдап – билүүлөрү эсептелет. Окуучулардын өздөштүргөн мындай баалуулугуна, бардыгынан мурда, тил жана кеп, маданият, адамдардын өз ара алакасы кирет. Мындан көрүнүп тургандай, сабактарды интеграциялап окутуу тилди окутуунун негизги максатына жана милдетине толук шайкеш келет. Маселе эни тилин окутууда ага байланыштуу талап кылынган дидактикалык жана лингвистикалык мыйзам ченемдерди, принциптерди ж.б. толук тутунуу менен негизги максатты турмушка ашырууда турат. Интеграциялык сабактарды уюштуруудан мурда тийиштүү окуу материалдарынын мазмунун интеграциялоо талап кылынат. Окутуунун мазмунун интеграциялоо – бул окуучунун өнгүшүнө жана өзүн – өзү өнүктүрүүсүнө багытталып, курчап турган дүйнө тууралуу бирдиктүү бир бүтүн түшүнүктү калыптандыруу максатында билим берүүнүн белгилүү системасынын чегинде алардын мазмундарындагы байланыш – катышты аныктоо, тактоо процесси. Окуу материалдарынын мазмунун интеграциялоонун үч деңгээлин белгилеп жүрүшөт.

Сабактарды интеграциялоо процесси ал үчүн белгилүү бир шарттардын болушун талап кылат. Педагогикалык соңку изилдөөлөр алардын негизгилери катары төмөнкүлөрдү белгилейт:

- предметтерди издөө объектилеринин дал келиши же бири – бирине өтө жакын болушу;
- предметтердин курулушу жалпы мыйзам ченемдерге жана жалпы теориялык концепцияларга негизделиши;
- берилген сабактын мазмундук ажырагыс байланышын, биримдигин камсыз кылган жетектөөчү идеянын зарылдыгы.

Коюлган бул талаптардын бардыгы гуманитардык багыттагы предметтердин бардыгын толугу менен тилге, эне тилге байланыштуулугун, тил менен биримдигин айкындап, жалпы эле билим берүүдө эне тилин чечүүчү мааниге ээ экендигин далилдеп турат.

Интеграцияланган сабактарды үч түрдүү өткөрүүгө болот. Бүткүл сабакты бир эле мугалимдин өткөрүүсү, бир эле мугалим жана ага жардам берген класстагы тандалып алынган жана алдын ала даярдалган 2 же 3 окуучунун сабак өтүү катышуусу, үчүнчүсү, интеграцияланып жаткан предметтердин (мисалы; музыка, тарых, сүрөт, адеп, ж.б.) мугалимдеринин биргелешип, пландаштырылган ырааттуулукта бирдиктүү сабак өтүшү.

Интеграцияланган сабактар да ага катышып жаткан предметтердин мурдагы салттуу чеги, объектиси бузулат. Мындай «бузулуулар» ал процесстерди, объектилерди танууга эмес, тескерисинче, аларды бириктирүү аркылуу бир бүтүндүктү түзүү менен билим берүү, үйрөтүү ошол жаңы иштелип чыккан бүтүндүктүн негизинде жүргүзөлөт.

«...Суюк сары сакалдуу чукчуйган чоочун кишини Шерали алдыртан уурданып тиктеди. Ителгинин көзүндөй тирмейген тик көз көзүнө уруна түштү. Ажыбай датка сол жагында отурган нооча кара жигитти карата жаңсады:

-А муну болсо тааныйсың. Өзүбүздүн инибиз Сыйдалы бек. Мына жарыгым, бири колбашчың, бири жолбашчың....

Шерали өйдө тиктей албады, ыразылыгын билдиргени болдубу, бүк түшүп эңкейип, таякесинин карала кымкап тоонун этегине тооп калды. Алыбай датка алсыз жөтөлдү:

-О бир кем дүйнө!... Баягыдай жүзүмдө нур, билегимде каруу бар чагым болгондо....

Көрүп турасың го, жарыгым, мен толгонуп карыдым. Ушул азаматтардын этегин кармап барсаң мурадыңа жетерсиң, мурадыңа жеткен соң, эсиң болсо ыразылыгың алып, кадырлашып кетерсиң. Бирөөнүн адал кызматын адал кызматың менен өтөй бил. Мындан нары сенин этегине тооп калат эл. Элге кенен бол, жарыгым. Тарлык тар кишинин кылар иши...

Шерали тердеп кетти. Оозуна эчтеме кирбеди.

Ажыбай датка Нүзүп бийге назар салды, башы тез-тез калтылдап.

-Нүзүп үкөм, баштаган ишиң кыйын иш...-деди ал ойлуу. – Бирок мезгилдин күчү сен жакта, мунун өтөсүнө чыгасың. Көл дайыма эле жар чапчып толкуп турбайт, көлдү бороон толкутат. Эл деген көл сыяктуу. Насрулла-батыр-хандын бороону үркүтүп, элди биртике козголтуп койду окшойт. Аттана бер тартынбай. Жөн учурда бул элди уруп чогултуп угууга толук алып чыга албайсың. Азыр кичине дем берип туруп, кайда баштасаң ошол жакты сел болуп каптап өтүп берет. Ушуну билипсиң, түзүк үкөм, эсиң, көзүң бар экен. Жолуң ачылсын. Аталардын арбагы колдосун. Оомийин! –деп, сөөктүү, арык колдорун жайып бетине бата тартты»

(«Сынган кылычтан»).

Адабият сабагы бул материалга өз объектисинин негизинде окутуунун максатына ылайык мамиле кылат, окутуп – үйрөтөт. Б.а., «Адабият ааламды жан – дүйнөсүнүн эстетикалык камылгасын, туюнуп кабылдап, анын турмушунун ар кыл жактарын көркөм образдар аркылуу чагылдырган» рухий дөөлөт катары кармап, аны окутууда «адамда көркөм – чыгармачылык жөндөмдү өнүктүрүү», анын чыгармачылык ой чабытын, образдуу ой жүгүртүүсүн, башка түшүнүктөрүн өстүрүүгө». (мамлекеттик стандарттары. -1996, 23-24), аракеттерди жасайт. Адабият сабагы үчүн берилген үзүндү барынан мурда, көркөм чыгарманын бир бөлүкчөсү (эпизоду). Мугалим «Сынган кылыч» романын окутуунун тек, түр, жанр, сюжет, композиция, троп жана анын түрлөрү сыяктуу адабий-теориялык түшүнүктөр менен бирдиктүү жүргүзөт. Ошол эле учурда романдын тематикасына кайрылып, анын тарыхый-көркөм чыгарма экендигине токтолуп, кыргыз жана Орто азия элдеринин тарыхына, Кокон хандыгынын орношуна, бийлик жүргүзүүсүнө жана кыйроосуна тарыхый материалдарга таянуу жана маалымат берет. Мындай маалыматтардын берилиши кыргыз адабиятынын тарых сабагы менен предмет аралык байланышын камсыз кылат. Кыскасы, адабият сабагы кыргыз тили сабагы менен табыгый түрдө байланышта өтүлөт. Бул байланыштын табыгыйлыгы тил жана адабияттын ой, ой жүгүртүүсү, аң-сезим, таанып – билүү менен тыгыз байланыштуулугу, эмоционалдуулугу, көркөмдүгү андагы колдонулган тил жана кеп каражаттарын адабий өңүттөн талдоо аркылуу гана толук ачылат.

Берилген тексттин интеграцияланган сабакта колдонулушун болжолдоп көрөлү. Кыргыз тили, кыргыз адабияты жана тарых предметтеринин интеграцияланган сабагы үчүн берилген текстти өзүн – өзү өстүрүүнүн чакан булагы. Мындай сабакты уюштурууда мугалим ири алдыда сабактын максатын так аныктап, мазмунунун негизин түзүп, материалдарды топтоп, сабакты өзү жалгыз өтөбү, окуучуларды жардамга тартабы же интеграцияланган предметтердин мугалимдерин катыштырабы ж.б. маселелерди алдын ала чечип алуусу зарыл.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Чыманов Ж.Ч Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы. Монография. – Б., 2009.
2. Кульниевич С.В., Лакоценина Т.П. Современный урок. Ч. 1и 2. – Ростов- на Дону: Изд-во «Учитель», 2006.
3. Сухаревская Е.Ю. Технология интегрированного урока. - Ростов- на Дону: Изд-во «Учитель», 2006.

Рецензент: **Чыманов Ж. А** – педагогика илимдеринин доктору, Ж. Баласагын атындагы КУУнун профессору.